

ПРОФЕСІЙНЕ НАВЧАННЯ БЕЗРОБІТНИХ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

У статті проаналізовано та визначено пріоритетні напрями формування та реалізації державної політики України щодо професійного навчання безробітних. Наведено пропозиції щодо вдосконалення організації державою програм професійного навчання безробітних.

Ключові слова: політика зайнятості, професійне навчання безробітних, державна політика.

В статье проанализировано и определено приоритетные направления формирования и реализации государственной политики Украины в области профессионального обучения безработных. Внесено предложения по усовершенствованию организации государством программ профессионального обучения безработных.

Ключевые слова: политика занятости, профессиональное обучение безработных, государственная политика.

In this article priority tasks of forming and realization of public policy of Ukraine in the field of social protection of unemployed are analyzed. Means of improving of organization and realization of programs of professional training of unemployed are proposed.

Key words: employment policy, professional training of unemployed, public policy.

Постановка проблеми. Питання формування та реалізації державної політики зайнятості в частині проведення професійного навчання безробітних є надзвичайно актуальними та такими, що потребують нагального вирішення. Пояснюється це тим, що рівень безробіття в Україні є достатньо високим, у той час як ринок праці не є забезпеченим фахівцями з професій, що не є популярними серед населення. Ця прогалина може бути заповнена за рахунок підготовки спеціалістів тієї чи іншої галузі народного господарства шляхом направлення безробітних на професійне навчання за професією, що має попит на ринку праці.

Актуальність теми полягає в тому, що реалізація заходів активної політики зайнятості населення, в даному випадку – організація професійного навчання безробітних, є одним з найефективніших способів зниження рівня безробіття та повернення даної категорії працездатного та мотивованого до праці населення на ринок праці.

Аналіз останніх досліджень. Питання, пов'язані з формуванням та реалізацією державної політики у сфері соціального захисту безробітних були предметом наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Зокрема, зазначені питання досліджували: Я. Діденко, Л. Кап-

ченко, Р. Капченко, С. Кучменко, Ю. Маршвін, О. Пазюк, Н. Савченко, Т. Четверніна та ін.

Проте, на нашу думку, недостатньо уваги приділяється дослідженню професійного навчання безробітних в частині формування та реалізації державної політики соціального захисту безробітних.

Мета статті полягає у визначенні основних напрямків формування та реалізації державної політики України під час організації професійного навчання безробітних.

Виклад основного матеріалу дослідження. Політика зайнятості знаходиться на перетині двох сфер діяльності держави – соціальної підтримки населення та раціоналізації зайнятості. Звідси виникають дві її складові – активна та пасивна політика [1, с. 4]. Наше дослідження спрямоване на аналіз однієї із складових активної політики зайнятості. Заходи пасивної політики зайнятості не підвищують конкурентоспроможності громадян на ринку праці, а лише тимчасово дозволяють забезпечувати їх основні життєві потреби (наприклад, виплата грошової допомоги) [2, с. 268]. Культивується ідея патерналізму, метою якої є забезпечення виживання людей за рахунок їх безкоштовного утримання. Водночас, суть проблеми полягає не в «підгодовуванні безробітних», а у створенні умов для їх ефективного входження в

ринкове середовище [3, с. 76]. Ці умови забезпечуються шляхом реалізації державою активної політики зайнятості, одним із напрямків якої є професійне навчання безробітних.

Професійне навчання безробітних в Україні здійснюється державною службою зайнятості на базі професійно-технічних та вищих навчальних закладів, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності чи відомчого підпорядкування за наявності в них ліцензій на надання освітніх послуг. В останні роки все більшого поширення набуває навчання безробітних під конкретні замовлення роботодавців. Застосування такої форми організації професійного навчання сприяє підвищенню рівня працевлаштування безробітних громадян після проходження професійного навчання [4, с. 238].

Безробітними часто стають особи, які не мають належної освіти. Звичайно, наявність освіти ще не гарантує працевлаштування, але це є однією зі складових професійного успіху. Ринок праці весь час змінюється, попит на працівників однієї спеціальності зростає, на працівників іншої – знижується. Тому безробітні особи, які бажають працевлаштуватися, мають змогу отримати від держави такий вид соціальних послуг, як професійне навчання безробітних, що має стати одним із пріоритетних напрямків реалізації державної політики соціального захисту безробітних.

Звернувшись до досвіду деяких країн, можна побачити, що найбільш ефективними заходами в реалізації політики зайнятості є саме реалізація активних програм. Зокрема, в Чехії, де пріоритетом політики зайнятості стала програма зі створення робочих місць, а політика захисту від безробіття була більшою мірою орієнтована на програму субсидювання та пільгового кредитування безробітних, здатних та готових займатися підприємством, що доповнювалася обов'язковим професійним перенавчанням безробітних [5, с. 71]. Як бачимо, професійне навчання безробітних в інших країнах є одним із найефективніших засобів реалізації активної державної політики соціального захисту безробітних.

Впродовж останніх років державна служба зайнятості активізувала роботу з професійного навчання безробітних. Збільшився й обсяг коштів, що спрямовуються на зазначену мету: у 2009 р. видатки фонду затверджені в сумі 278 млн. грн., а в 2010 р. збільшені удвічі – до 586 млн. гривень. На думку експертів Міжнародної організації праці (далі – МОП), працевлаштування більш ніж 55 % громадян після проходження професійного навчання, є результатом, що виправдовує його пріоритетне фінансування [6]. З метою забезпечення конкурентоспроможності безробітних на ринку праці протягом січня-вересня 2010 року професійним навчанням було охоплено 158,2 тис. осіб. Рівень охоплення безробітних професійним навчанням склав 14,9 % від тих, які перебували на обліку в державній службі зайнятості. На кінець звітного періоду працевлаштовано 79,7 %

безробітних із тих, які закінчили професійне навчання [7]. Тобто, виходячи з експертних оцінок МОП, про які зазначалося вище, професійне навчання безробітних повинно мати пріоритет перед іншими заходами державної політики у цій сфері.

Як зазначається в Рекомендації МОП, система професійного навчання дорослих повинна вивчатися, розроблятися і розвиватися з урахуванням стану і тенденцій ринку зайнятості, заходів, що проводяться з метою покращення або збільшення виробництва, а також можливостей забезпечення учнів відповідною роботою. Крім того, професійне навчання безробітних не повинне використовуватися для того, щоб замінити системи страхування або допомог по безробіттю; воно повинне використовуватися як засіб, що полегшує працевлаштування працівників, які втратили роботу і потребують навчання для отримання підходящої роботи [8]. Однак, як зазначає Т. Четверніна, навчання, організоване службою зайнятості, використовується безробітними з різною метою, наприклад, в якості додаткового безкоштовного ресурсу. Так, воно використовується для розширення можливостей зайнятості в неформальній економіці чи самозайнятості (отримання професії водія, перукаря) [5, с. 86].

Державне управління системою професійного навчання безробітних в Україні здійснюється Міністерством праці та соціальної політики України разом з Міністерством освіти та науки України через Державний центр зайнятості, регіональні центри зайнятості, Міністерство освіти Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій [9]. Це стосується методичного та організаційного забезпечення професійного навчання безробітних; координації роботи та контролю органів служби зайнятості з професійного навчання безробітних; визначення обсягів та напрямів, перспектив розвитку системи професійного навчання безробітних; вивчення та аналізу стану професійного навчання безробітних та підготовки на цій основі пропозицій щодо вдосконалення цього напрямку роботи. Державний центр зайнятості забезпечує організацію професійного навчання, здійснює контроль і координацію роботи органів державної служби зайнятості, визначає пріоритетні напрями професійного навчання безробітних громадян, забезпечує місцеві центри зайнятості необхідними методичними, аналітичними, інформаційними та іншими матеріалами [10, с. 5].

Звідси випливає, що державне управління у цій сфері є централізованим. Проте, вважаємо, що така схема є не зовсім ефективною. Більш ефективною політика держави стосовно професійного навчання безробітних була б у разі її децентралізації. Обумовлюється це тим, що на місцях, у регіонах більше проінформовані про потреби ринку праці, очікування роботодавців стосовно працівників. Крім того, децентралізація управління професійним навчанням безробітних дозволить центрам зайнятості не хвилюватися про «невиконання

планів» чи про надання відповідним органам «контрольних цифр», оскільки, як зазначає М. Десненко, у багатьох випадках тиск високих показників і планових завдань змушують здійснювати професійне навчання у відриві від реальних потреб роботодавців, щоб запобігти критиці «зверху» [11, с. 21].

На загальнодержавному рівні, звичайно, мають бути розроблені та прийняті програми розвитку державної політики в цьому напрямку, проте в цих програмах повинні бути сформульовані орієнтири, на яких будуть базуватися регіональні програми професійного навчання безробітних.

Відповідно до Закону України «Про зайнятість населення» професійна підготовка, підвищення кваліфікації і перепідготовка осіб, зареєстрованих у службі зайнятості як безробітні, провадиться у разі неможливості підібрати підходящу роботу через відсутність необхідної професійної кваліфікації у безробітного; необхідності змінити кваліфікацію у зв'язку з відсутністю роботи, що відповідає професійним навичкам особи; втрати здатності виконання роботи за попередньою професією; пошук роботи вперше і відсутність професії (спеціальності) [12].

У разі направлення безробітного на професійне навчання державна служба зайнятості надає матеріальну допомогу та забезпечує проживання, у випадку, коли навчання організоване не за місцем постійного проживання відповідно до чинного законодавства України.

Реалізація державної політики України у сфері професійного навчання безробітних здійснюється також такими шляхами: на базі центрів професійно-технічної освіти державних служб зайнятості та безпосередньо у фізичних та юридичних осіб-роботодавців.

Протягом 2010 року активно працювали 7 центрів професійно-технічної освіти державної служби зайнятості в Автономній Республіці Крим, Рівненській, Одеській, Дніпропетровській, Львівській, Харківській та Івано-Франківській областях, а також розпочали свою діяльність новостворені центри в Донецькому, Луганському та Сумському регіонах. Їх діяльність спрямована, перш за все, на забезпечення якості професійного навчання дорослого населення, отримання слухачами необхідних професійних знань, що забезпечить їх конкурентоспроможність на ринку праці та подальше працевлаштування.

Якість професійного навчання в навчальних центрах досягається завдяки швидкому та гнучкому реагуванню на потреби та вимоги ринку праці з урахуванням перспектив розвитку регіонів. Центри тісно співпрацюють з роботодавцями, які залучаються до розробки навчальних планів та програм, надають робочі місця для проходження виробничої практики слухачів, очолюють кваліфікаційні комісії та працевлаштовують колишніх безробітних після завершення професійного навчання. Постійно розширюється діапазон під-

приємств щодо подальшої співпраці з питань забезпечення якісного професійного навчання.

У 2011 році заплановано центрами професійно-технічної освіти державної служби зайнятості надати соціальні послуги шляхом підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації понад 23 тис. осіб з числа дорослого населення.

Основним недоліком такої системи професійного навчання є відсутність гарантії працевлаштування. Перевагою – безробітний отримує основи знань та практичні навички за тією чи іншою спеціальністю, які вже безпосередньо на робочому місці можна поглиблювати та вдосконалювати.

Сьогодні пріоритетним напрямом є організація навчання безробітних на замовлення роботодавців, що дає можливість забезпечити достатньо високий рівень працевлаштування та ефективне використання коштів фонду, які спрямовуються на цю мету. Вважаємо, що якщо за таких умов відбувається навчання безробітного та роботодавець погоджується його працевлаштувати, то трудовий договір має бути укладено не менше ніж на три роки, оскільки індивідуальне навчання під конкретне підприємство, конкретного роботодавця передбачає отримання вузької спеціалізації безробітним, що може призвести в подальшому, у випадку звільнення такого працівника, до проблем з працевлаштуванням. Тоді знову необхідно буде витратити кошти на його професійне навчання, перепідготовку чи підвищення кваліфікації. З економічної точки зору це не вигідно.

Крім того, задля мінімізації можливості не працевлаштування безробітного за обраною ним професією, необхідно проводити психологічне тестування на предмет з'ясування готовності цієї особи працювати за тією чи іншою професією.

Так як кінцевою метою проведення професійного навчання безробітних є працевлаштування останніх, має бути сформовано відкритий список професій, за якими в пріоритетному порядку буде здійснюватися підготовка фахівців. Цей список має формуватися на основі аналізу попиту вакансій, поданих роботодавцями [5, с. 88]. Оскільки проаналізувати фактично можна лише ті вакансії, які подані до центрів зайнятості, держава шляхом прийняття нових нормативно-правових актів або шляхом внесення змін до вже діючих нормативно-правових актів має зобов'язати суб'єктів підприємницької діяльності, які надають послуги по працевлаштуванню надавати інформацію про заявлені роботодавцями вакансії. Хоча в такому випадку необхідно враховувати той факт, що роботодавець з метою пришвидшення пошуку працівника може подати одну й ту ж вакансію до декількох суб'єктів підприємницької діяльності.

Висновки. Державна політика України щодо професійного навчання безробітних має формуватися за схемою «регіони – центр», бути децентралізованою із залишенням за компетентними центральними органами виконавчої влади наглядових функцій. На загальнодержавному рівні мають розроблятися та прийматися державні

програми, що слугуватимуть орієнтиром при формуванні та реалізації регіональної політики в напрямку професійного навчання безробітних.

Професійне навчання безробітних має стати пріоритетним напрямком формування та реалізації державної політики України у сфері соціального захисту безробітних, оскільки з аналізу статистичних даних випливає, що рівень працевлаштування безробітних після проходження такого навчання є досить високим.

У разі професійного навчання безробітного безпосередньо на підприємстві, за умови успішного його завершення, трудовий договір між праців-

ником та роботодавцем має укладатися на строк не менше трьох років.

Необхідно розглянути можливість проведення психологічного тестування з безробітними на предмет виявлення готовності останніми працювати за тією чи іншою професією.

Регіональні центри зайнятості, задля підвищення ефективності працевлаштування безробітних, що проходять професійне навчання, мають створювати відкриті списки професій, що є витребуваними на ринку праці на момент складання таких списків. Списки повинні формуватися з огляду як регіональних потреб, так і попиту на ринку праці в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Діденко Я. Формування ефективної державної політики зайнятості в Україні // Україна: аспекти праці. – 2002. – № 2. – С. 3–7.
2. Савченко Н. Державне управління професійним навчанням безробітних в Україні / Н. Савченко // Вісник Національної академії державного управління. – 2008. – № 2. – С. 268–274.
3. Мімандусова Г., Піддубник В., Сакада М. Співробітництво для забезпечення роботою // Віче. – 1997. – № 9 (66). – С. 76–86.
4. Савченко Н. Роль соціального партнерства в соціальному регулюванні професійного навчання безробітних // Вісник Національної академії державного управління [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vnadu/2009_1/08%20Sociol%20Gum%20polit.pdf.
5. Четвернина Т. Российская система защиты от безработицы в контексте мирового опыта // Вопросы экономики. – 2002. – № 11. – С. 59–90.
6. Зайцева М. В. Шляхи вдосконалення професійного навчання безробітних в умовах сучасного ринку праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rusnauka.com/11_EISN_2008/Pedagogika/29705.doc.htm.
7. Галузинська Т. Організація профорієнтаційної роботи Вінницького обласного центру зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Rpzn/2010_4/10gtvoc.pdf.
8. Міжнародна організація праці. Рекомендації, Міжнародний документ. Рекомендація щодо професійного навчання дорослих, включаючи інвалідів № 88 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=993_069.
9. Про затвердження Положення про організацію професійного навчання безробітних за модульною системою. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства освіти України від 08.07.1999 № 113/247 // Верховна Рада України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
10. Шинга О. Інноваційний підхід до професійного навчання населення в центрах зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Rpzn/2008-2/08kemvzc.pdf.
11. Десненко М. Підвищення ефективності професійного навчання безробітних в умовах трансформації суспільної системи // Ринок праці та зайнятості населення. – 2010. – № 2. – С. 21–23.
12. Про зайнятість. Закон України від 01.03.1991 № 803-XII // Верховна Рада України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.

Рецензенти: Смельянов В. М. – к.т.н., доцент;
Сорока С. В. – к. політ.н.

© Коваленко С. О., 2011

Стаття надійшла до редколегії 09.05.2011 р.